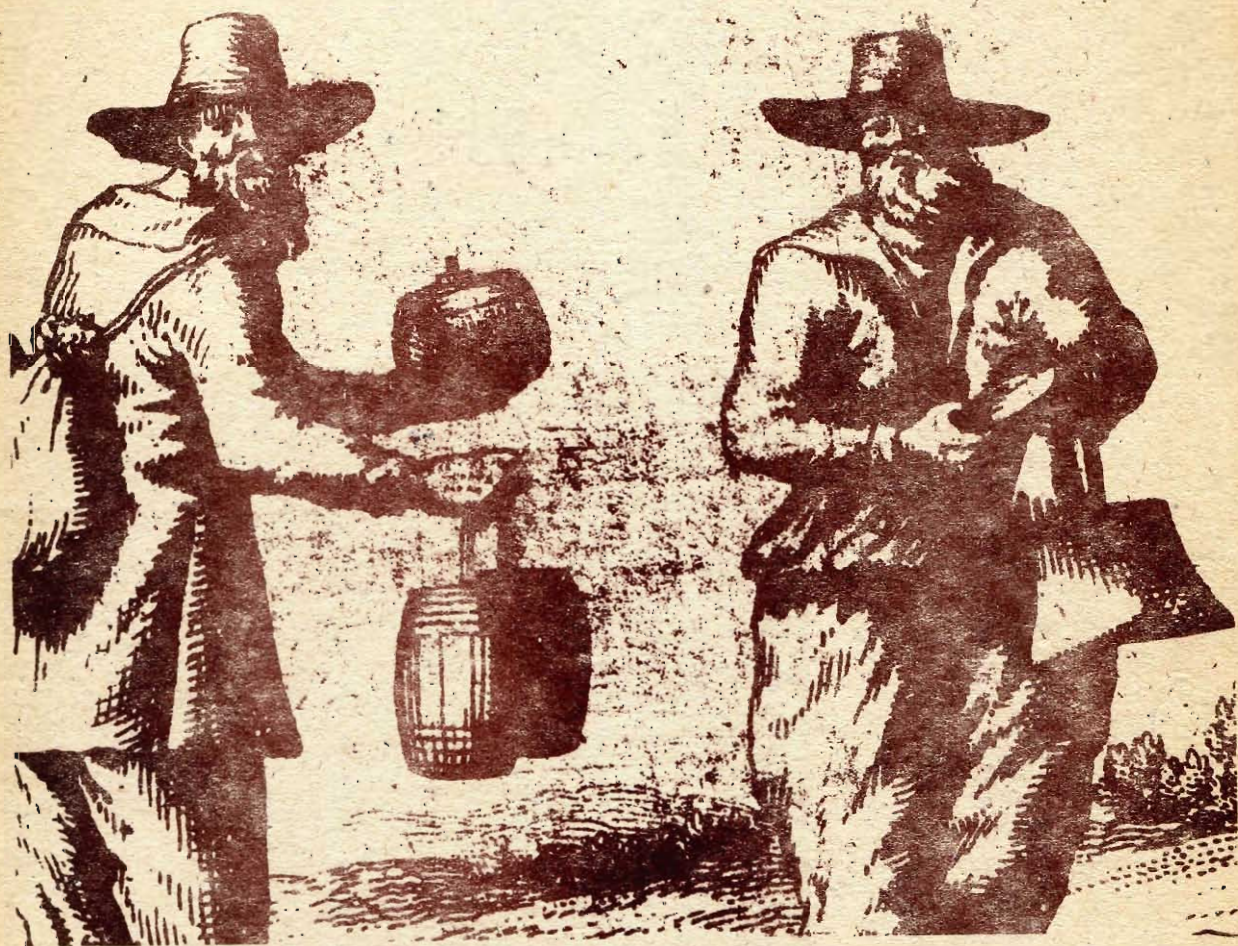

LESNE OBRTI NA SLOVENSKEM

Avtor razstave in besedila
v katalogu: Ljudmila Bras,
muzejski svetovalec

Odgovorni urednik dr. Boris
Kuhar

Likovna in tehnična oprema
kataloga in razstave:
Marjan Loboda, dipl.ing.arh.

Izdal in tiskal: Slovenski
etnografski muzej, Ljubljana,
Prešernova cesta 20

Naklada 600 izvodov

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

K E.01 A.11.02

SEM

1979

020180441

COBISS

SLOVENSKI
ETNOGRAF-
SKI MUZEJ
LJUBLJANA

Zahvalo smo dolžni Kulturni skupnosti Slovenije
in Ljubljanski kulturni skupnosti, ki sta finan-
čno podprli razstavo. Za izposojajo predmetov in
dokumentarnega gradiva se zahvaljujemo Goriške-
mu muzeju, Gorenjskemu muzeju, Arhivu Slovenije,
mojstrom in drugim, ki so nam darovali ali poso-
dili fotografije in druge dokumente, in nam po-
sredovali podatke o posameznih panogah lesnih
obrtni.

LESNE OBRTI NA SLOVENSKEM

Slovenski etnografski muzej

Ljubljana, julij - september 1979

OB RAZSTAVI

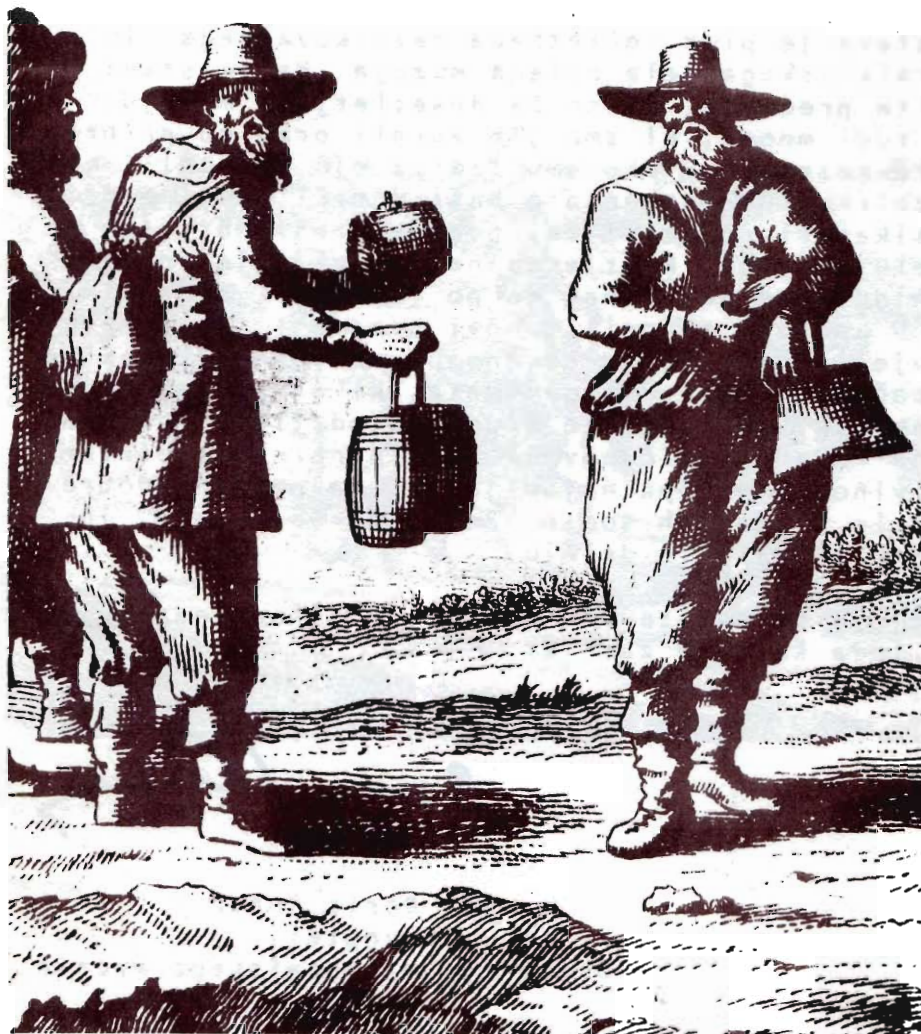
Z njo nadaljujemo naš ciklus o domačih obrteh na Slovenskem. Za lončarstvom in pletarstvom smo sedaj pripravili razstavo o naši najstarejši in številčno najmočnejši domači lesni obrti.

Razstava je plod večletnega raziskovalnega in zbirateljskega dela našega muzeja. Na razstavi vidite predmete, ki so že desetletja v muzeju, kot tudi mnoge, ki smo jih zbrali prav ob pripravi te razstave. Tako smo tudi z njo pomnožili naše zbirke in spoznanja o naši domači lesni obrti. Marsikateri razstavljeni predmet naši obrtniki ne izdelujejo več, kmetje ga ne uporabljajo in zato ga mladi rod ne pozna, ne po funkciji, ne po imenu. V uporabo so prišli novi predmeti, ki jih izdeluje industrija in so mnogokrat cenejši. Takšno je pač življenje našega kmeta, ki gre s časom, se spreminja, je danes že drugačno od tistega včeraj. "Suha roba" Ribničanov je dobila nove potrošnike. Naš vinogradnik pa najboljše ve, da postane dobro vino le v lesenih sodih. Zato jih še kupuje, in "pintarji" jih še delajo.

Torej je to razstava o obrteh, ki sicer nazadujejo, toda še niso zamrle.

Dr. Boris Kuhar
Ravnatelj
Slovenskega etnografskega muzeja

Najstarejša in številčno najmočnejša je nedvomno naša domača lesna obrt in zajema različne dejavnosti. Večkrat jo opredeljujemo tudi z izrazom "suha roba" zlasti za Ribnico in njeno okolico. V poglavitnem vsebuje te dejavnosti oziroma stroke: obodarstvo, podnarstvo, žličarstvo, kuhaličarstvo, ročno mizarstvo, orodjarstvo, strugarstvo, kolarstvo, pletarstvo, rešetarstvo in posodarstvo, po starem oziroma ljudsko imenovano "pintarstvo" ali "pintarija".*

Lesena posoda je bila že od nekdaj v vsakdanjem življenju močno v rabi. Najobsežnejšo namembnost in uporabnost so imele lesene posode prav v vseh gospodarskih panogah in prav tako v gospodinjstvu pri pripravljanju in shranjevanju hrane in živil. V tistih območjih, kjer je vinogradništvo poglavitna gospodarska panoga, se "pintarski" stroki pridruži še sodarstvo v ožjem pomenu besede. Zaradi izjemne pomembnosti in obsežnosti lesnega posodarstva smo razstavo v celoti posvetili posodarski stroki.

* "Pintar" je po Pleteršniku sodar, z navedbo, da je iz nemškega "Bindner". Slovenski pravopis (1962) besede "pintar" nima, marveč samo sodarja, in v kartoteki Inštituta za Slovenski jezik pri SAZU sta samo dva izpisa "pintarja", in sicer iz ljudske pesmi. Ker izraz "sodarstvo" zožuje pomen oziroma vsebino "pintarstva", "pintarija", bomo tu uporabljali ti ljudski besedi, zapisani v narekovajih, zavedajoč se, da nista knjižni.

Nekako do konca prejšnjega stoletja, je bila domača "pintarska" obrt še zelo živa od reke Kolpe in Roga prek Ribnice in njene okolice do Loža in Blok, čez Rakek in Planino na Logaško planoto, na Hotedršico, Godovič in Črni vrh. Od tod je prehajala čez Zadlog v Idrijsko hribovje na Vojsko, proti Cerknemu, v Selško in Poljansko dolino in na Tolminsko. Po škafarstvu sta slovela tudi Bohinjski kot in okolica Bleda, po "pintariji" sploh tudi Tacen pri Ljubljani, in posebne obravnave je vredno vse slovensko vzhodno vinogradniško območje (Štajersko, Prlekija, Prekmurje).

Nagli razvoj industrije v 20. stoletju je močno zavrl delovanje nekdanj tako množične posodarske obrti, ki se je umaknila drugačni usmerjenosti prebivalstva. Usoden udarec pa je zadala leseni posodi vedno bolj uveljavljajoča se plastična posoda.

Poseben pojav v zgodovini trgovanja so pravice Ribničanov do prostega trgovanja z lesnimi izdelki. Zaradi neprenehnih turških vpadov na naše ozemlje sredi 15. stoletja je prebivalstvo gospodarsko čisto obubožalo. Zato je Friderik III. leta 1492 podelil poseben patent, ki je dovoljeval Ribničanom in Kočevarjem prosto trgovino z domačimi lesnimi izdelki. Vsak zdomar je prejel pisan certifikat, ki je z njim nemoteno potoval naokoli. Z izdelki so trgovali po vsej Avstriji in Ogrski, trgovske zveze so vodile v Italijo, Nemčijo, Grčijo, Španijo, po Levanti, čez Sredozemsko morje v Afriko in celo v Indijo. Marija Terezija je patent ponovno potrdila in skušala s šolanjem povzdigniti domačo obrt na višjo strokovno raven. Valvasor navaja vrsto ribniških in kočevskih vasi, kjer so se ukvarjali z izdelovanjem različnih posod in drugih gospodinjskih potrebščin in omenja te izjemne pravice pri prodaji. Na to temeljno podelitev tržnih pravic so se Ribničani sklicevali stoletja ob vseh priložnostih. Tudi leta 1852 sprejeti prvi obrtniški zakon je vseboval poseben krošnjarski patent, ki jim je ohranil vse pravice neokrnjene. Upošteval je vse zdomarje iz Ribnice in Kočevskega s pravicami trgovanja z izdelki "stare hišne obrtnije". Utemeljevali so to zaradi skope kraške zemlje, ki ne daje dovolj za življenje številnemu prebivalstvu, na drugi strani pa se tudi poudarjajo potrebe po izdelkih številnih dejavnosti.

Ob prelomu stoletja so trgovci spet bojevali bitko za spremembo zakona o krošnjarstvu. Predvsem so zahtevali njegovo poostritev. Vendar je tudi tokrat deželni poslanec v državnem zboru obranil nezmanjšane stare pravice Ribničanom o trgovanju. Njegovi tehtni zagovori so dobili v celoti prostor

v tedanjem dnevnem časopisju. Tako so Ribničani še naprej nosili, tovorili ali vozili svoje izdelke naokrog po deželah Avstro-Ogrske. Na drugi strani so tako tudi omejili izseljevanje v Ameriko, ki je bilo v teh letih prav boleče množično.

V letih gospodarske krize konec dvajsetih in v začetku tridesetih let 20. stoletja je zakonodaja skušala zdomarje pri njihovih starih pravicah čedalje bolj omejevati. Vendar so tedaj še hodili po Avstriji in Italiji. Posebne konvencije, sklenjene s tujimi deželami, so krošnjarjem - zdomarjem še omogočale nemoteno trgovanje. Tedaj, v desetletju pred drugo svetovno vojno, jih je hodilo po svetu še 360. Poleg svoje pomembne gospodarske naloge, ki so jo opravljali zdomarji s prodajo svojih izdelkov, so na svojih krošnjarskih poteh veljali za potujoče obrtnike, ki so po kmetijah popravljali polomljeno orodje in pokvarjeno posodje.

Krošnjarstvo je imelo tudi svoja nenapisana pravila, ki so se jih zdomarji vestno držali in jih spoštovali. Pridobljene pravice so se v rodu podedovale. Vsak krošnjar je imel svoj določen okoliš - rajon, ki ga je pozneje prevzel sin ali bližnji sorodnik. Sredi rajona je imel znano, priateljisko hišo - "kvartir", kjer je hranil svoje blago. Od tod ga je raznašal po okolišu in semkaj od doma naročal novo. Nekdaj so vozili posodo z vozmi na Hrvaško in v Vojvodino. Tja so odhajali ob žetvi in zamenjavali za žito "mero za mero" ali "prazno za polno".

Svoje izdelke so med svetovnjima vojnima redno prodajali tudi trgovcem po vseh mestih. Navadno je imel v vsakem večjem kraju ali mestu domačin iz Ribnice trgovino s "suho robo" (Trst, Koper, Pula, Ljubljana, Ptuj itd), ki so ga redno oskrbovali in zalagali z izdelki. Redno so vozili izdelke na vse tedenske in večje letne sejme, in to se je ohrani-

lo vse do današnjih dni. Tako so obilno založeni z ribniškimi izdelki sejmi v Ptuj, Murski Soboti, Radgoni, Celju itd.

Izdelki posodarske stroke so zelo številni in pestri. To so značilni škafi, čebri, kadi, banje, banjice, kuhinjski pomijniki, ribarji (za shranjevanje rib), žehtarji, napajači, merniki, brente, brentače, golide, vedra, putrihi, bariglice, banjke in pinje. Posodi, ki jo danes imenujemo škaaf, so v Ribnici še ob prelomu stoletja rekli le kebél (kebu), kebluca, kebliček, kakor poje o tem tudi njihova stanovska pesem o Ribničanu Urbanu: " ..on mojster je od žlic, čebri, keblu, kebluc ..." S "pintarijo" so se ukvarjali predvsem v Sodražici, Sinovici, Sušju, Kotu, na Gori, v Zapotoku, Zamoštem, v Žimaricah, v Dvorski vasi, Črnem potoku, na Robu, Slevici, Gregorju, Škrlovi in v Vel. Laščah. Med svetovnjima vojnama so v teh vaseh izdelali tudi po sto tisoč škafov na leto.

K O Č E V A R J I so povsod sloveli za spretne škafarje. Izdelovali pa so tudi nečke, vse do prve svetovne vojne. Po zunanji strani so jih bogato krasili. Vrezavali so razne krožne like, črte in zvezde. Nečke so uporabljali namesto "mentrge" za mesenje kruha, večkrat tudi za zibelko. Do preloma stoletja so na vsem območju oblikovali iz klanih smrekovih obodov lične šatulje - "škatle", ki so jih uporabljali za shranjevanje rut, nakita, listin. Vipavke so v večjih škatlah nosile občutljivo sadje (hruške, grozdje) na trg v Trst. V takih škatlah so hranili tudi skuto ali zaseko.

Poleg tega so dolbli tudi skledice in krožnike. Obdelovali so jih s preprostim orodjem, teslom in skoblo. Šele po drugi svetovni vojni so nakupili sodobne stružilne stroje na električni pogon. Sko-

raj vsi "suhorobarji" so tudi kmetovalci. Obrtniškega dela so se že od nekdanj lotili, ko so pospravili vse poljske prideške. Z obrtniškim delom se ukvarjajo od jeseni čez vso zimo do spomladi. Čez leto pa si pripravljajo za svojo stroko potrebni les. Pred hišami so vedno kopice dog za škafe in druge posode. Izkupiček od obrtnije so vedno vlagali v gospodarstvo. Kmetije opremljajo s kmetijsko mehanizacijo in obnavljajo hiše in hleve ali zidajo nove.

Na podlagi starih lesnih obrti se je v Ribnici razvila industrija stavbnega pohištva. V podjetju INLES so si našli mnogi boljši kos kruha. V zadnjem času pa si Gospodarska zbornica prizadeva z ustreznimi pobudami spet obuditi nekdanje dejavnosti, ki naj najdejo svoje mesto tudi v sodobnem življenju.

OBROČARSTVO

Do prehoda 19. v 20. stoletje so openjali škafe in sodce z lesenimi obroči iz leskovih in jesenovih palic. Zato sodi obročarstvo v dopolnilno dejavnost škafarstvu. Najbolj znano središče obročarstva je bilo na Rakeku na Notranjskem. Tu so skoraj v vsaki hiši izdelovali obroče ali "koretelje". Palice so nasekali spomladi in jeseni pod Snežnikom in v Leskovi dolini pri Ložu. Obdelali so jih v obroče in jih prodajali v Ribnici, vozili so jih dosti v Senožče, Divačo in Trst. Leskove palice so razklali na dva dela in jih zvijali na posebnem stolu v kolobar. Kolobarje so navijali v kolače ali balice in jih tako prodajali. Pozneje pa so se uveljavili na posodi železni obroči. Pločevino za obroče, pločevinaste pasove, so "pintarji" redno kupovali v tekstilnih tovarnah, ki so jo imeli na voljo od bombažne embalaže.

ČRNI VRH NAD IDRIJO

"Pintarji" v Črnem vrhu nad Idrijo z vasmi Predgrižje, Zgornje in Spodnje Lome so se uveljavili predvsem z vinskimi posodami. Izdelovali so bren-tače, brente, "nafe" (golide), plavnike in kadi za grozdje za Vipavsko, Istro in Trst, za Gorico in celo za Pulo. V Trst so redno vozili svoje izdelke še po prvi svetovni vojni. Poleg vinskega posodja so zlagali tudi še druge škafe, pinje in sode za gnojnico. Te so izdelovali le po naročilu. Prav tako so izdelovali po naročilu prostorne kadi za grozdje, plavnike, iz lipovega lesa. Naročniki so bili iz Vipave, Rihemberga (sedanjega Brannika), Dornberga in iz Slap pri Vipavi. S svojimi izdelki so redno zalagali trgovino na Občinah pri Trstu. V Trstu pa se je ukvarjala s prodajo lesnih izdelkov trgovina Krže, ki jo je leta 1884 osnoval domačin iz Sodražice.

S "pintarijo" so se ukvarjali predvsem najemniki, "fitniki" brez zemlje. Navadno so poleti hodili h kmetom odslužit les, pozimi so izdelovali posodje. Po drugi svetovni vojni je odkupovala izdelke kmetijska zadruga in jih naprej prodajala. Odkupi so bili redni, zato so izdelovalci kar dobro zaslužili.

S "pintarijo" so se nekdam ukvarjali tudi pri večjih kmetih, in sicer navadno neoženjeni bratje - strici. Da so bili tu zelo spretni pintarji, dokazuje dejstvo, da so dajatve v srednjem veku odslužili kar s sodci, kakor beremo v urbarjih. Kmet Jachil v Čadri je bil celo oproščen vseh drugih dajatev, le vsako leto je oddal zemljiškemu gospodu 198 skled in krožnikov.

S svojimi izdelki so črnovrški "pintarji" po drugi svetovni vojni zalagali Vipavsko dolino, Kras

in Goriška Brda. Brente so vozili tudi na štajersko, v Italijo pa brentače. Poleg tega so zlagali še škafe pomivnike, vodne škafe, v kakršnih so ženske nosile vodo na glavi od vodnjaka, dokler v nekaterih vaseh ni bilo vodovoda. Ko so bili okoli leta 1960 na višku svojega razvoja, so imeli prometa tudi po deset milijonov din na leto. Po letu 1968 je začela "pintarija" občutno nazadovati, ker si je utirala pot z neverjetno naglico plastična posoda. Obenem so se uveljavili tudi pralni stroji, tako so tudi pralni čebri odslužili.

Zadnji "pintar" v Spodnjih Lomah sestavlja še brente, brentače, čebre za kislo zelje in škafe. Ovalne brente zлага za Istro, za Vipavsko pa ovalne z ostrim robom. Pri oblikovanju posod so zmeraj upoštevali želje kupcev.

Po drugi svetovni vojni so les dobivali največ v državnih gozdovih.

Danes so vsi mladi redno zaposleni, vozijo se na delo v Idrijo, Logatec in Ajdovščino. "Lipa" iz Ajdovščine gradi v Črnem vrhu tovarno stilnega pohištva, kjer bodo zaposleni domačini. Pred leti dobro začeta turistična dejavnost je namreč zaradi previsokih dajatev precej ponehala, zlasti pri zasebnikih.

Za vinogradniško območje na K R A S U je značilno, da so se posodarske stroke lotili izučeni kolarji. Z izdelavo vozov niso bili polno zaposleni, zato so svoje izdelke prilagodili sezonskemu povpraševanju. Posebno ob trgatvi je imel vsak mojster polne roke dela s popravili sodov in drugih vinskih posod. Temeljni posodarski izdelki so sodi vseh velikosti, kadi, čebri, brente, brentače, "mosarji" (golide) in plavniki. Plavniki so dijo med večje vinske posode, v katerih so nekoč

z nogami mastili grozdje. Domači obrtniki so zadovoljevali potrebe predvsem za svoje ožje območje, pridelovalci iz drugih krajev so kupovali posodje v trgovinah v Trstu in na Opčinah.

NA TOLMINSKEM IN BOVŠKEM, kjer je doma živinoreja in je razvito mlekarstvo in sirarstvo, so potrebovali dosti različnih posod. Zato so bili tu številni "pintarji", ki so izdelovali škafe, pinje, golide za mleko, kadi in sklede. Zadovoljevali so predvsem domače potrebe, če pa so imeli presežek, so odnesli posode v Tolmin na semanje dni ali so jih odpeljali z vozom v Trst. Poleg tega so sestavljali, "šivali", tudi obodne škatle za shranjevanje sira ali zaseke in izdelovali "stare" - mernike za žito.

V Trenti pa so pastirji na paši dolbli iz velikih bukovih korenin prostorne okrogle posode - "bule". Na Srpenici in Žagi so izdelovali lesene sklede, ki so jih zamenjavali za žito, koruzo ali tudi prodajali. Za sklede so izbrali bukov, topolov ali vrbov les. Pri obdelavi so uporabljali veliko in malo sekiro, teslo, strug, stružnico in skoblo za gladenje. Na dan so izdelali po deset manjših skled. Oblikovali so tudi velike sklede za mesenje testa. V prvem desetletju našega stoletja so dolbli sklede zadnji skledarji na Srpenici. Sklede so ponujali po Bovškem, v okolici Tolmina, na šentviški planoti in odhajali z njimi celo v Benečijo.

BOHINJ IN OKOLICA BLEDA

Tudi v bohinjskem kotu in v okolici Bleda je bila škafarska obrt zelo živahna. Dosti lesenih posod so potrebovali doma, v planinah pri mlekarstvu in sirarstvu, izdelovali pa so škafe tudi za prodajo.

Ko je fužinarstvo zamrlo, ni bilo drugih možnosti za zaslužek. Škafe so tedaj prodajali v Trst, na Reko in v Pulo. Po deset škafov so povezali v balo in jih pošiljali naokrog kupcem. Poglavitni "pintarski" izdelki so bili škafi, deže za mast, žeh-tarji za mleko, "lempe" - zaprte ploščate posode za prenašanje mleka s planin, "štecli" - nizke po-sode za oblikovanje sira, kadi za zelje, čebri za meso in pranje perila, banje za otroke in putrihi za žganje. Posebno v 19. stoletju so se s to de-javnostjo ukvarjali v vsaki drugi hiši v vseh va-seh v Bohinjski dolini, Stari Fužini, Studorju, na Češnjici, v Srednji vasi in na Jereki. V Stari Fužini so bili v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja pri Kajžarju tako podjetni, da je imel mojster Mlakar (rojen 1860) vedno po tri pomočni-ke. Prevzemal je tako številna naročila, da so imeli kar predpisano normo. Na dan je moral vsak zložiti po štiri škafe. Seveda je bil pri delu gospodar najbolj spreten, sestavil je tudi po šest škafov v enem dnevu. Njihov delavnik je trajal vedno od zore do mraka. Kadar se je mudi-lo zaradinaročila, so začeli delati že ob šti-rih zjutraj in so delali tudi do enajstih zvečer.

Na Češnjici so bili v škafariji dejavni predvsem pri Kramarju, pri Kovačevcu, pri Mlakarju in pri Podkrajšnjeku. Zadnji "pintar" je prenehal dela-ti pred dvema letoma. Po les so hodili visoko pod Tošč. Razžagali so les na "rigle" (čoke), obdela-li v doge, jih znesli povezane v butare do stanu v planinah, od koder so jih na konju spravili v dolino.

Zaslužek od "pintarije" so porabili za hrano, obleko, za stroške šolanja otrok. Poleg te de-javnosti so se ukvarjali tudi s poljedelstvom in redili živino.

Po prvi svetovni vojni je začela "pintarija" pešati, ker so se moški raje zaposlovali v železarni na Jesenicah. Po drugi svetovni vojni so osnovali na Češnjici mizarstvo, ki se je razvilo v industrijsko podjetje, ki deluje sedaj kot TOZD LIP Bled. Dekleta so dobila delo v turistični dejavnosti. V prenovljenih hišah so idealne možnosti za cvetoči turizem. Tako se v teh krajih dopolnjujejo kar tri dejavnosti in se med seboj uspešno prepletajo, kmetijska, turistična in obrtniška (poleg industrijske).

Posode so do prve svetovne vojne večinoma openjali z lesenimi obroči ali letvami, pozneje so prešli na železne obroče, pri večjih posodah najprej, najdalj so se obdržali leseni obroči na škafih.

SELŠKA DOLINA

Posebno dolgo tradicijo ima sodarstvo v Selški dolini. Živahna železarska in kovaška obrt sta vedno potrebovali primerno embalažo za prevoz. Za žebljarske kraje pod Jelovico so izdelovali posebne sodce, ploščate bariglice, ki so v njih prevažali žeblje po svetu. Valvasor omenja, da izdelujejo v Selcah vinske sode in drugo leseno posodo. Kasneje, v 19. stoletju, so izdelovali na Češnjici in v okoliških vaseh sodce - barigle po sto funtov. Izdelovali so jih iz mehkega lesa, iz smrekovih krajnikov, ki so jih dobili na žagi na Češnjici. Sode so openjali z leskovimi obroči, ki so jih prinašali iz Sorice in Zalega loga.

Sodce in barigle so nosile ženske iz Dražgoš, Kališ in z Rudnega čez Jamnik v Kropo in Kamno gorico. Oprtale so jih na glavo in na hrbet. Za triurno pot so zaslužile ob prelomu stoletja po štiri groše.

Poleg tega so izdelovali tudi sodčke - ribarje za Trst in druga obmorska mesta. V zadnjem desetletju prejšnjega stoletja so izdelali letno tudi po 25 tisoč sodčkov za kislo zelje, med in žganje. Za ljubljanske zeljarje so izdelovali sodčke še med svetovnima vojnoma. Sode za zelje so oblikovali iz klanega smrekovega lesa.

Prebivalci Selške doline so se ukvarjali s sodarstvom vse leto, razen v maju, ko so spravljali les domov, ter poleti, ko so imeli delo na polju. Za domače naročnike in za svoje potrebe so sodarji delali škafe vseh vrst, lempe za vodo, deže in dežice za mast in zaseko. Dežice za zaseko zelo cenijo in jih še danes precej uporabljajo. Do preloma stoletja so izdelovali posebne posode, "lodrice", za shranjevanje žita, semena in krhljev.

Ob prelomu stoletja so se sodarji Selške doline obrtniško povezali in ustanovili svojo zadrugo, ki je članom posredovala naročila in zagotovila odkupe. Zadruga je prevzela skrb za strokovno izobraževanje in prirejala tudi večkratne pospeševalne tečaje za izpopolnitev v tehničnem postopku. Udeleženci tečaja so prejeli obiskovalno spričevalo. Zadruga si je postavila lastna skladišča na Češnjici in na Rudnem. S pomočjo Urada za pospeševanje obrti v Ljubljani so si zgradili lastno hidroelektrarno in uredili moderne delavnice s stroji. Sodarji so imeli tudi razgibano društveno in družabno življenje. Sodelovali so v pevskem društvu in igralski skupini. Poskrbeli so tudi za rekreacijo. Vsako leto so na binktoštni torek priredili izlet na Ratitovec ali v Davčo. Za starejše člane so oskrbeli prevoz z vozmi, s seboj so peljali sto litrski sod vina in prigrizek.

Po drugi svetovni vojni je sodarska zadruga prešla pod Kmetijsko zadrugo na Češnjici. Pozneje se je osnovalo samostojno lesnoindustrijsko podjetje,

ki je zaradi spremenjenih razmer opustilo sodarsko dejavnost, obrtno tradicijo danes nadaljuje industrijsko podjetje Alples s svojim pohištvenim programom.

TACEN PRI LJUBLJANI

Nastanek sodarske obrti v Tacnu pri Ljubljani povezujejo z rečnim prometom po Savi. V Tacnu je bilo pomembno postajališče, tu so pretovarjali vse blago na vozove. Pobirali so tudi mitnino. Vas ima ime menda po daci, dacarju. Na bregu je bila tudi gostilna in tam je stalo skladišče za različni tovor.

Prvi sodarski izdelki v Tacnu so bile barigle za prevoz vina na vozovih - "tajslih". Po ustnem izročilu so začeli s sodarsko obrtjo, z izdelavo sodov in škafov pri Pintarju. Prednik sedanjega lastnika domačije je prišel konec 18. stoletja v Tacen iz Črnega vrha, močnega posodarskega središča. Pred prvo svetovno vojno so se ukvarjali s sodarstvom pri Medvedu, pri Čižmanu, pri Koviču in pri Pircu v Dravljah. "Pintarska" spretnost je prehajala iz roda v rod. Pri Pintarjevih bo z mojstrom Medvedom zamrla dvestoletna družinska obrtniška tradicija.

Sodarji so se že pred prvo svetovno vojno strokovno izobraževali. Sicer so imeli organizirano to obrtno šolanje le ob nedeljah. Med svetovnima vojnama pa so se šolali sodarji na obrtni šoli mešanih strok v Ljubljani. Sodarsko zadrugo so v Tacnu ustanovili leta 1907. Združevala je vse mojstre sodarje. Prevzemala je predvsem večja naročila. Delali so za Slovenijo, Hrvaško, za Negotin, Novi Sad in druge naročnike zlasti večje kletne sode. Kadar so imeli toliko naročil, da jih kdo od njih ni zmogel, so pomagali drug drugemu.

Izdelovali so velike kletne sode do 15 tisoč litrov, polovnjake, kadi iz bukovega lesa za papirnico v Medvodah, kadi za zelje iz hrastovega lesa, pinje za maslo, mernike in merice za žito, deže za zaseko, škafe vseh vrst, posebne konjske škafe, čebelarske sode za med in vosek, sode za tobačni izvleček za Tobačno tovarno v Ljubljani in sode za gnojnico - "lajte".

Do prve svetovne vojne so hodili sodarji v "štetro", največkrat vinskim trgovcem popravljat stare sode. Na rame so dali "žakelj" z orodjem in delovno obleko, predvsem "ledrarski fertah" in leseno kladivo za nabijanje sodov. Do druge svetovne vojne so les obdelovali le ročno. Poglavitno orodje so bili sekira, žaga in rezilni noži. Po letu 1950 se je delo mehaniziralo. Uveljavile so se tračne žage, poravnalni in prenosni stroji.

Ugodne razmere za sodarsko obrt so bile vse do leta 1965. Tedaj je začela leseno posodo izpodrivati plastična, v vinarstvu pa so prišle v uporabo kovinske cisterne, v kmetijstvu prav tako traktorski priključki s plastičnim sodom za gnojnico.

Mojstri so do druge svetovne vojne delali največ sami, z družinskimi člani in z vajenci. Vajenci so bili na hrani in na stanovanju pri učnem mojstru. Poleg obrtniških opravil so delali še na kmetiji. Upoštevati namreč moramo, da so vsi sodarji imeli tudi manjše kmetije, redili so konje, krave in prašiče. Navadno so premogli do dva ha zemlje. Delovnik je trajal od jutra do večera, delali so tudi ob sobotah.

ZGORNJA SAVINJSKA DOLINA

V zgornji Savinjski dolini se je lesno posodarstvo dopolnjevalo s "cimpermansko" - tesarsko dejavno-

stjo. Ti dve dejavnosti se prepletata in med seboj dopolnjujeta po letnem času. Mnogi so se poleti ukvarjali s tesarstvom, pozimi pa so izdelovali škafe, vedrice, kadice za zelje in sode. S "cimprarijo, tišlarijo in pintarijo" so se preživljali predvsem kočarji brez zemlje. Poleti so mnogi hodili h kmetu delat in odslužit kočjo in njivo. Pozimi pa so izdelovali posodo, vile in grablje, da so zaslužili za obleko in hrano. Na splošno so bili spretni v številnih dejavnostih. Zato so jim rekli "frajkinclerji", vsem obrtniškim dejavnostim so bili kos. Lotili so se celo kolarskega dela. Posebno v okoliških vaseh Slovenj Gradca je še sedaj več takih samoukov, ki v prostem času izdelujejo škafe in drugo leseno posodo ali popravljajo sode.

ŠTAJERSKA, PRLEKIJA IN PREKMURJE

Na Štajerskem, v okolici Maribora, Ptuja, v Prlekiji in v Prekmurju, kjer je vinogradništvo poglavitna gospodarska panoga, je tudi sodarska obrt najbolj pomembna. V vseh krajih je bilo do nedavna veliko sodarjev, ki so imeli vsi dovolj dela, zlasti jeseni pred trgatvijo. Tu so tudi poznali cehovsko organizacijo. Ljutomerski sodarji so bili namreč do leta 1754 člani zadruga sodarjev v Radgoni. Tega leta pa so ustanovili svojo sodarsko zadrugo, ki je združevala sodarje iz Ljutomera, Miklavža, iz Male Nedelje, Tomaža pri Ormožu, Velike Nedelje, Ormoža in Središča. V letu 1859 je štela zadruga v Ljutomeru trideset mojstrov, devet pomočnikov, šest učencev in petintrideset delavskih pomagačev. V letu 1976 pa je bilo na tem območju le še šest sodarjev.

Poglavitni izdelki so sodi vseh velikosti, brente ali pute za prenašanje grozdja, brente ali pute za vodo, "lakence" za natakanje vina v sode, škafi

vseh vrst, pinje, "palaske" za vino - ploščate posode, ki v njih vzamejo vino za na pot. Ob trgatvi, ob polni sezoni, izdelujejo le vinsko posodje. Pozimi, v mrtvi sezoni, pa sestavljajo škafe in druge posode za vodo. Do nekaj let po prvi svetovni vojni so rezljali okrase v "sodence" - prednjo stran sode. Po želji naročnika so oblikovali razne motive, največkrat trtne liste z grozdom. Do leta 1952 so posamezni sodarji sestavljali še velikanske kletne sode. Sedaj je čedalje manj takih naročil. V transportu vina so se uveljavile kovinske cisterne in sodi za transport ne pridejo več v poštev. Največ izdelujejo sode od 150 do 300 litrov. Mojster zaračunava po litrih. Tako je stal sod s 300 litri v letu 1976 3.500,00 din. V prejšnjih časih so naročniki navadno dajali les za sode sami, mojster je zaračunaval le delo.

V krajih ob dolini Ščavnice so sedaj samo še štirje sodarji. Vendar moramo ob tem upoštevati to, da znajo v teh krajih mnogi gospodarji sami popraviti posodo ali jo celo narediti.

V Prekmurju so bili do nedavna sodarji v Dolnjih Slavečih, Borejcih, Bogojini, Veščici, Gančanih in v Polani. Izdelovali so sode vseh vrst, škafe, "tunke" za mast, "duge škafe" za meso, pinje ali "motivance" in gnojnične sode. Starejši mojstri so sestavljali še mernike za žito. Svoje izdelke so že od nekdaj vozili na sejme na Cankovo, v Radgono, v Mursko Soboto, v Rogaševce in v Turnišče. Precej delavna sta danes samo še mojstra v Dolnjih Slavečih in v Gančanih, kar dokazujejo visoki stogi, "turni" dog na dvorišču. Mojster v Gančanih ima stalno pogodbo s podjetjem Slovenske gorice v Ptuj, zanj izdeluje predvsem večje kletne sode. Pri posodarski stroki moramo upoštevati še tako imenovano koritarstvo - izdelovanje oziroma dol-

benje posod iz celega debla, bolj določno iz pol debla. Sem sodijo seveda tudi nečke in "bule", ki smo jih že omenili. Vendar je ta stroka zajela omembe vreden obseg predvsem na štajerskem in v Prekmurju, kjer je marsikje kar nadomestila posodo, izdelano iz dog. Izdelki te stroke so značilna korita vseh velikosti ("kopanje", "kadunje"), krničke različnik velikosti in oblik (ovalne in okrogle), ki jih uporabljajo pri različnih hišnih opravilih in delu okrog doma. Velika korita so namenjena za "mavžanje" ali "haranje" prašiča, manjša za pranje perila, mesenje kruha, krničke za napajanje mlade živine, prašičkov, za shranjevanje semena, moke, za pripravljjanje hrane itd.

Korita in krničke so dolbli iz vrbe posebni mojstri samouki, ki so si s tem zaslužili za priboljšek - tobak, vino. Navadno so bili to brodarji in mlinarji, ki so si s tem delom izpolnili čas. Danes se s to dejavnostjo ukvarjajo v Prekmurju predvsem Romi. Svoje izdelke prinašajo redno na sejme v Radgono in v Mursko Soboto.

Za shranjevanje semena, zrnja in moke, so si mnogi spretni gospodarji sami izdolbli pokončne posode iz smrekovega debla. Take posode zasledimo lahko na Tolminskem, Bovškem, na Notranjskem, štajerskem in v Prekmurju.

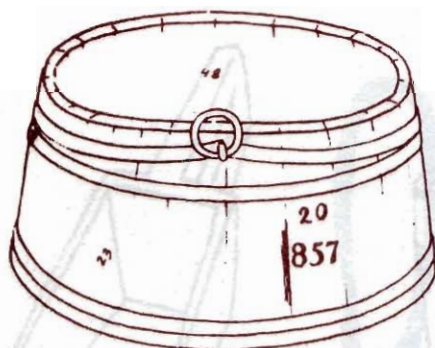
Ljudmila Bras

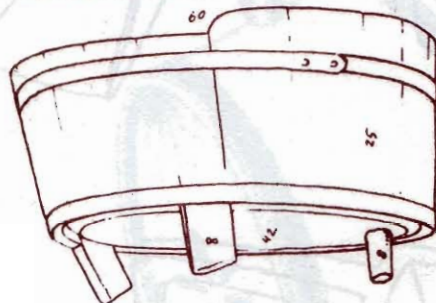
SLIKOVNE PRILOGE

1. Tovorjenje vina v sodih, po Valvasorju, 1689
2. Putrih in bariglici, po Valvasorju, 1689
3. Vipavec z brento, po Valvasorju, 1689
4. Vipavka s sadjem v obodnih "škatlah", Carniolia 1844
5. Vedrica za vino, Vrh pri Mokronogu;
Lakovnica za natakanje vina v sod, Vrh pri Mokronogu
6. "Nafa" za mošt, Sanabor na Vipavskem;
"šešla" za zajemanje mošta, Sanabor na Vipavskem
7. Banka za vino ali vodo, Vrhnika pri Ložu
8. Putrih za vino, Markovščina v Brkinih;
Bariglica za vino, Markovščina v Brkinih
9. Lakovnica za natakanje mošta v sode, Sanabor na Vipavskem
10. Bariglica za vino, Lozice pri Vipavi;
Putrih za vodo ali vino, Lozice pri Vipavi
11. Deža za mast "keblica", Vrhnika pri Ložu
12. Deža za mast "keblica", Podlož
13. Škaf, "štesn", za umivanje, Vojsko
14. Deža za mast "bürca", Brkini
15. Nečke za kruh, Vel. Lašče
16. Mernik za žito (merica za polmernik in četrtnernika "mežura"), Sanabor na Vipavskem;
Mernik za žito, Sanabor na Vipavskem

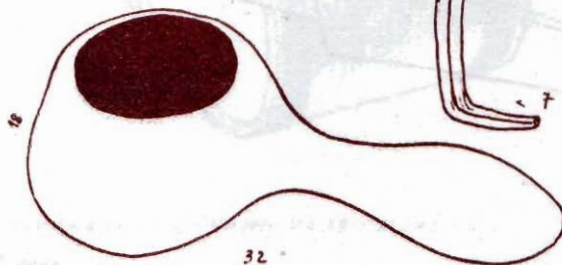

VEDER ZA VINO, SV. VRH 17
Lakouanča ALI LEJ

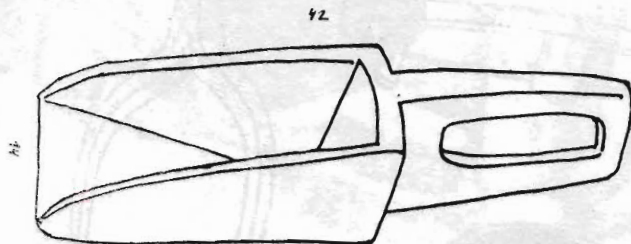
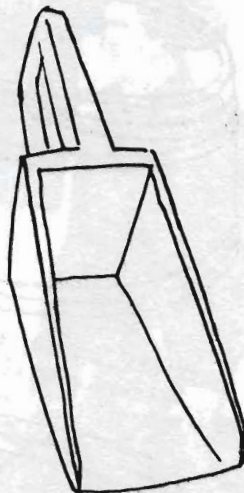
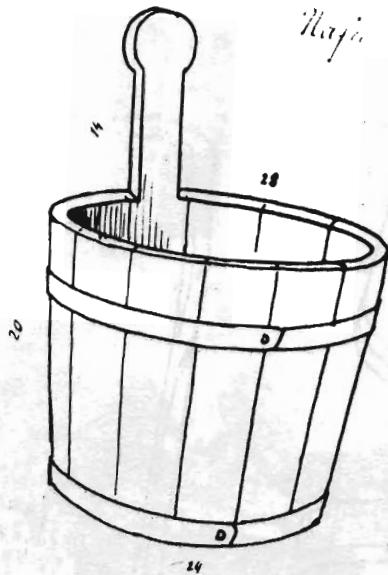

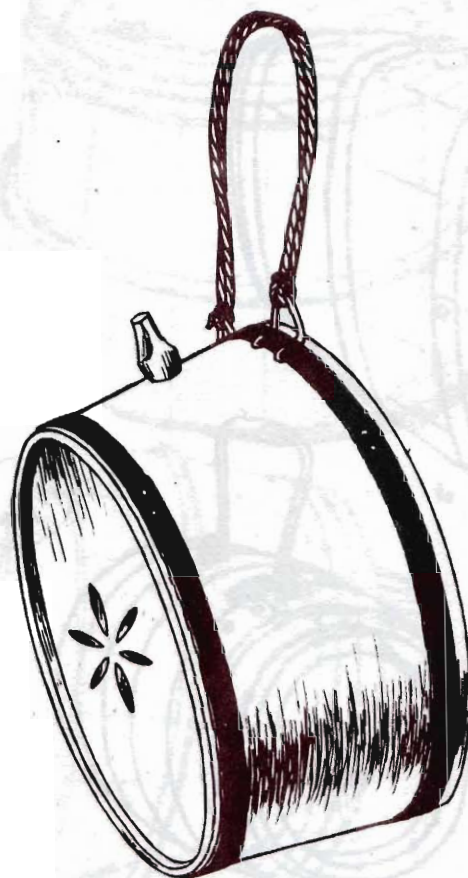
DÊKE ZA NABIJANJE
OBROČEV PRI SODIH, SV. VRH 17

VINSKA BUČA ZA MOŠT, SV. VRH 46 H. Mokronog 1951

Hand-drawn sketch of a wooden bucket and a rectangular box.

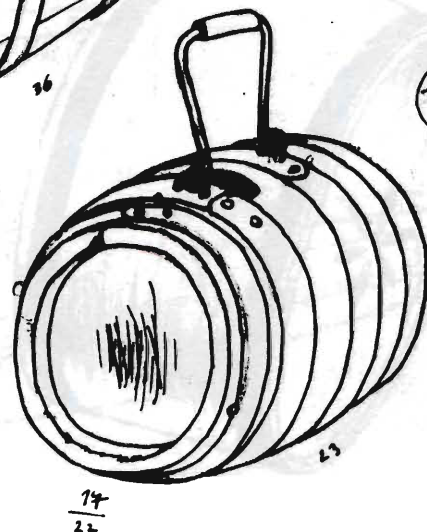

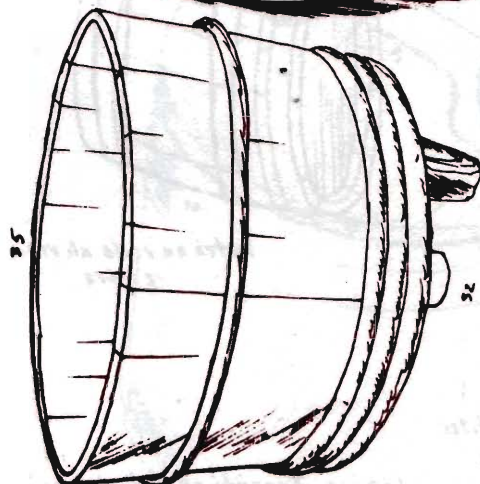
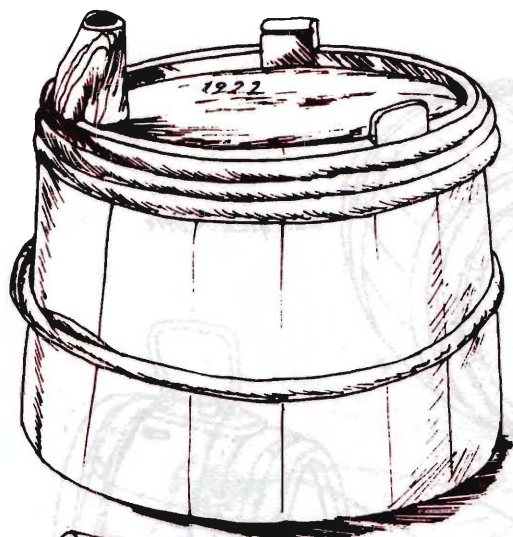
R 1862/p

BANK - IVANA PALČIČ - VRHNIKA 19 PRILOŽU
 MK. LOŽ 1962

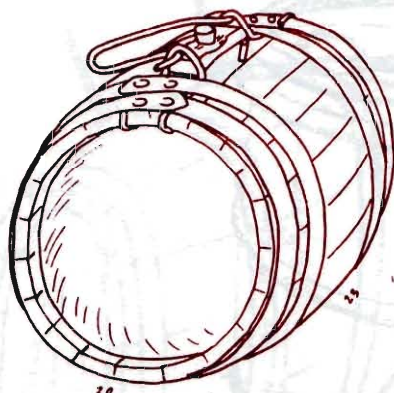
Petrik (ca. 86)

18. Vipava 1958

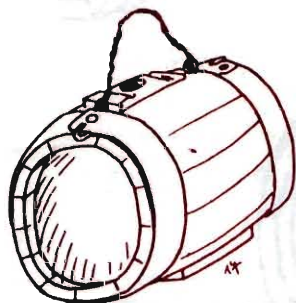
10. 1. 1958
 shodba 24. 1. 1958
 zbiranje 23. 1. 1958
 kulturni 2.

Bariqlca, 4 litre

putrk za vodo alivino,
2 litra

Bariqlca, 1 liter

R
1858

Lozice-čvanuti ss, Jože Ferjančič
pri Ferjanščavib

xv. Vinara 1958

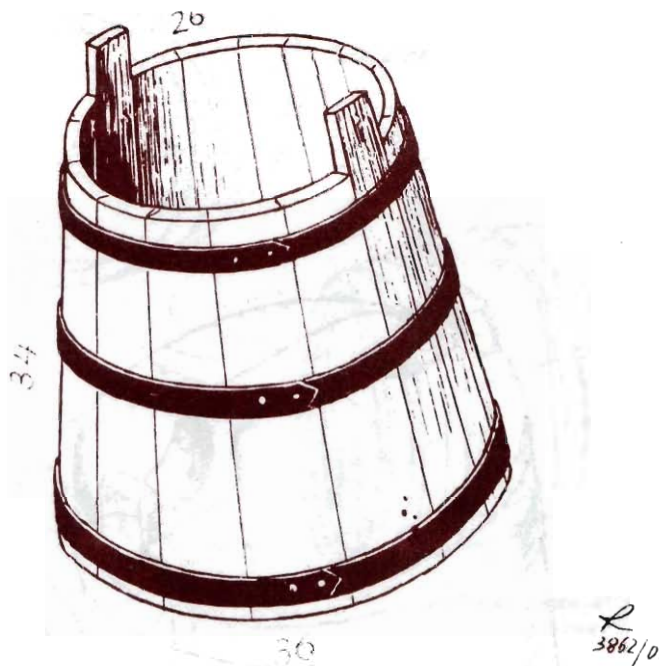

7802 '1612"

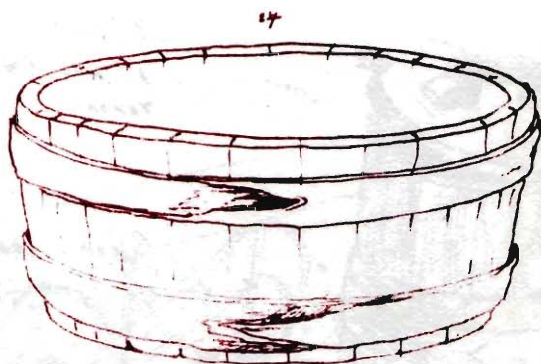
KEBLICA ZA MAST-IVANA PALČIČ-VRHNIKA 19 PRI LOŽU
XIX LOŽ 1962

7802 '1612"

7. 10. 1962

KEBLUCA ZA MAST - JANEZ ŽNIDARŠIČ - PODLOŽ 10
XIX. LOŽ 1962

Ex. 2. $\frac{1}{2} \cdot 17 = 8.5$ 234

12/451

2.5 cm

1/2 inch

1/2 inch

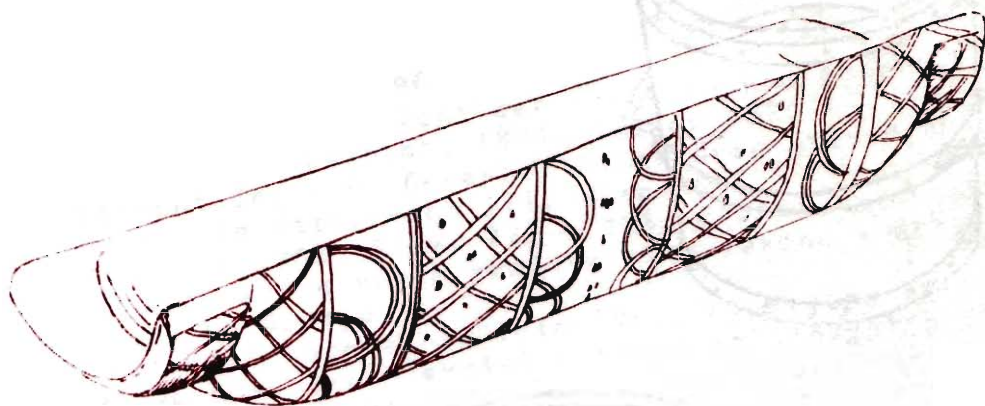
Birch ka kark

1/2 inch

1/2 inch

11. Brkini 2455

A

un petit sac 1900

VIRI:

J.W.Valvasor, Die Ehre Dess Hertzogthums Crain, Nürnberg 1689
Arhiv Slovenije, stanovski arhiv, fasc. 78, 394
Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Kärnten und Krain, Wien 1891
Matej Slekovec, Rokodelske zadruge VI, Trg in župnija Ljutomer, 1896
Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Laibach, Laibach, 1870, ibiden 1880
Bericht der K.K. Gewerbe-Inspektoren über die Heimarbeit in Österreich III, Wien 1901
Slovenec 1902, štev. 227 - 298, članki, ki vsebujejo razpravo o novem krošnjarskem zakonu v državnem zboru na Dunaju.
Obrtniški koledar za leto 1911, Ljubljana 1911
Milko Kos, Srednjeveški urbarji za Slovenijo II, Urbarji Slovenskega Primorja, Ljubljana 1948
Ljudmila Bras, Terenski zapisi o lesnih obrteh v letih 1976, 1977, 1978

LITERATURA

Janko Jovan, Domači obrti na Kranjskem, II, Lesni obrt, Dom in svet, XVI, Ljubljana 1903
Jože Rus, Suha roba, brihtna Ribnica in široki svet, Jutro 1930, štev. 208
Janko Trošt, Pri zdomarjih, Dolenjska, Ljubljana, 1938
Jože Rus, Lesna domača obrt, Trgovski list 1941, štev. 29
Janko Trošt, Ribniška suha roba v lesni domači obrti, Slovenski etnograf III-IV, Ljubljana 1951
Rajko Ložar, Ljudska obrt in trgovina v Sloveniji, Zgodovinski zbornik, Buenos Aires 1959
Vilko Novak, Slovenska ljudska kultura, Ljubljana 1960

Anka Novak, Domača obrt na Gorenjskem, vodnik po
razstavi, Kranj 1965
Katarina Kobe-Arzenšek, Sodarstvo v Selški dolini,
Revija Les, XVIII, 5-7, Ljubljana 1966
Marija Rutar, Izumrle domače dejavnosti na Tolmin-
skem, Jadranski koledar 1970, Trst 1970
Božo Otorepec, Grb in pečat mesta Loža, Notranjski
listi I, Stari trg pri Ložu 1977

SLOVENSKI
ETNOGRAF-
SKI MUZEJ
LJUBLJANA

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

K E.01 A.11.02

SEM

1979

020180441

COBISS •